

Анастасія Боженко
(Charkowski Uniwersytet Narodowy)

Польська громада у міському просторі Харкова у другій половині XIX – на початку XX століття

*The Polish Community in the Urban Space of Kharkiv in the Second Half
of the 19th – early 20th Century*

РЕЗЮМЕ

Стаття присвячена дослідженню взаємодії польського населення з міською спільнотою Харкова у другій половині XIX – на початку XX ст. Тема є достатньо актуалізована у монографіях як польських, так і українських дослідників, таких як Л. Жванко, А. Кийас, Т. Коваленко, К. Лятавець, М. Коженювський та інші. Досліджуючи соціальну структуру польського населення Харкова, ми з'ясували, що воно має у своєму складі більшу питому вагу привілейованих станів населення, ніж міська структура в цілому. У просторовій організації польської громади ми виділили два основних кристалізуючих ядра, а саме, Харківський Університет та Католицький Собор Успіння Пресвятої Діви Марії, які були своєрідними центрами тяжіння культурного та духовного життя польської громади у Харкові. Не дивлячись на відносно невеликі розміри, харківська польська спільнота була найвпливовішою на теренах Східної України.

Ключові слова: Харків, польська громада, Університет, соціальна структура, костьол

Міста Російської імперії, особливо в модерний час, відзначалися своєю поліетнічністю. Не дивлячись на значне переважаання росіян та українців в соціальній структурі Харкова, досить відчутною є участь в формуванні міського простору і національних меншин, в тому числі, і польської, яка полишила чималий слід перш за все у сфері освіти, науки, медицини та мистецтва Харкова.

Проблема взаємовідносин польського населення з міською спільнотою Харкова неодноразово підіймалася в сучасній українській та польській історіографії. Серед авторів, що займалися цією темою

можна зазначити Артура Кийаса, Любов Жванко, Тетяну Коваленко, і нарешті, колективну монографію Кжиштофа Лятавця, Маріуша Коженювського, Даріуша Тарасюка та Марека Мондзіка. Джерельну базу роботи складають статистичні (Перший загальний перепис Російської імперії 1897 р.), особового походження (мемуари С. Новака), діловодні джерела (справи Харківського курату римо-католицької церкви).

В науковій літературі дослідники польської національної меншини перш за все звертають увагу на діяльність інтелігенції та дворянства, тому першим питанням, яке нам варто вирішити, яким саме була питома вага привілейованих станів серед польського населення порівняно з міською соціальною структурою в цілому, і чи дійсно вона була вищою за інші прошарки населення.

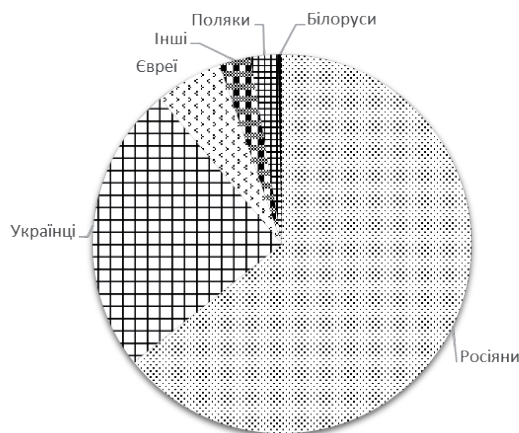
За даними одного з найповніших статистичних джерел Російської імперії, а саме Першого загального перепису 1897 р. на час його проведення у Харкові перебувало 3969 осіб, які вказали польську мову як рідну¹, що включає в себе не лише постійне, але й прибуле населення. Це складало 2,28% всього населення, ставлячи поляків на четверте місце після великоросіян, українців та євреїв (див. діагр. 1). В губернії їхня частка є ще меншою – 0,24%, тому бачимо, що все ж таки осередком польської нації стало губернське місто. Звичайно, це залишає відкритим питання про національну ідентифікацію поляків, оскільки за фактом їх могло бути і більше. Так, Артур Кийас називає цифру 4710 осіб польської нації².

При аналізі соціальної структури польської спільноти побачимо, що більшість, а саме 41,55% складали селяни, причому, зі 1649 зазначених осіб наявні лише 135 жінок, що може свідчити про те, що більшість з цих селян були відхідниками з губернії, які працювали на промислових підприємствах Харкова. Іншою причиною може бути те, що саме селяни становили більшу частину польських військових, які перебували у Харкові, про що йтиметься нижче. На другому місці ми бачимо спадкових дворян (25,47%), далі – міщани (19,48%), особисті дворяни (8,82%)³. Зовсім незначною є частка купецтва серед поляків – менше одного відсотка. І нарешті, майже 2% поляків в Харкові були іноземними підданими (див. діагр. 2).

¹ *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 года. Харьковская губерния*, Санкт Петербург 1904, s. 102.

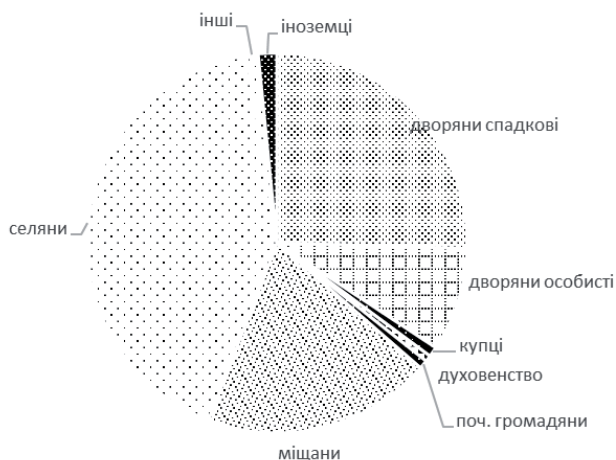
² A. Kijas, *Religijna i kulturotwórcza rola parafii katolickiej w życiu polskiej diaspory w Charkowie na przełomie XIX i XX wieku*, w: *Sacrum w mieście*, t. 2: *Epoka nowożytna i czasy współczesne. Wymiar religijny, kulturalny i społeczny*, red. D. Quirini-Popławska, Ł. Burkiewicz, Kraków 2016, s. 296.

³ *Первая всеобщая*, s. 270.

Діаграма 1. Національний склад мешканців Харкова

Діагр. 1. Складено авторкою за: *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 года. Харьковская губерния*, Санкт Петербург 1904, s. 102.

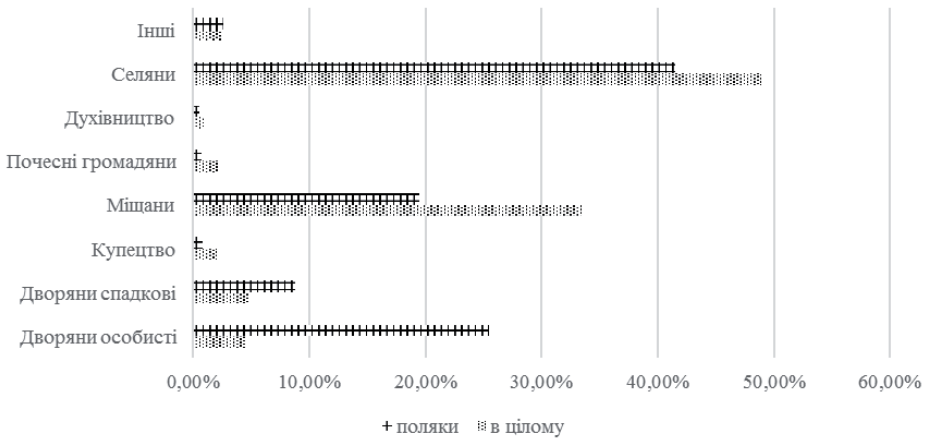

Діаграма 2. Станова структура польського населення

Діагр. 2. Складено авторкою за: *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 года. Харьковская губерния*, Санкт Петербург 1904, s. 270.

Якщо ж порівняємо структуру польського населення із загальною соціальною структурою м. Харків (див. діагр. 3), то побачимо таку картину. Серед польського населення була досить великою частка особистого дворянства, порівняно із загальним. Вони склали 11,26% всього харківського дворянства при загальній наявності 2,28% польського населення, також 4,54% – від спадкового, в той час, як представників міського стану, особливо купецтва та селян нараховувалося значно менше, аніж у загальній структурі: це 1,32% міщан, 0,94% ку-

пецтва та 1,98% селянства. Тобто бачимо, що питома вага привілейованих станів польського населення була значно більшою, ніж населення Харкова в цілому. На нашу думку, це пов'язане у першу чергу із джерелами формування осередків польської нації в Харкові: це значна присутність поляків у Харківському університеті⁴. Цьому, окрім іншого, сприяла та обставина, що після повстань 1830, 1863 років неблагонадійним студентам заборонялося проживати на території власне польських земель, і вони були змушені закінчувати навчання на східноукраїнських територіях, в тому числі і у Харкові⁵. Очевидно, що більша частина студентства університетів походила з привілейованих прошарків.

Діаграма 3. Порівняння загальноміської та польської станової структури

Діагр. 3. Складено авторкою за: *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 года. Харьковская губерния*, Санкт Петербург 1904, s. 270–285.

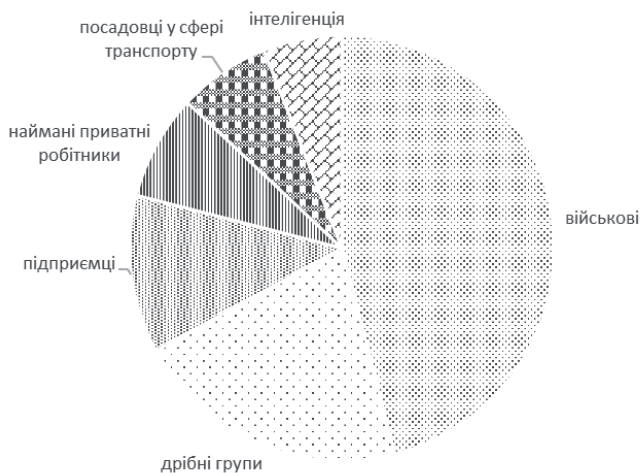
Вивчаючи проблему матеріального забезпечення представників польської спільноти, що певною мірою дає нам уявлення вже про її класову структуру, дійдемо висновків, що абсолютна більшість з 2959 осіб, що були активними в фінансовому плані, а саме – 46% були задіяні у збройних силах, 9% – мали прибуток з капіталу, 3% – торгівля, 7% – сфера транспорту, 3% – навчальна діяльність, 1% – наукова, 2% – лікарі, приватна прислуга – 8%. Тобто умовно ми можемо сформувати чотири класові групи: військові – 46%, підприємці – 12%,

⁴ Zob. A. Kijas, *Polscy profesorowie na Uniwersytecie Charkowskim do 1917 roku*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2011, 15, s. 47–64.

⁵ *Харківський університет XIX – початку XX століття у спогадах його професорів та вихованців: у 2 т., т. 1*, Харків 2008.

інтелігенція – 6%, посадовці у сфері транспорту – 7%, наймані приватні робітники – 8%, дрібні групи – 21%⁶ (див. діагр. 4). Звичайно, такий поділ є умовніший за становий, проте на нашу думку, більшою мірою відображує наявну міську структуру.

Як бачимо, майже половину польського населення склали саме військові, а це 1369 чоловіків. Якщо візьмемо структуру прибулого населення за губерніями, то побачимо, що у випадку привіслинських особлива ситуація спостерігається з Келецькою: якщо з інших польських губерній кількість прибульців не перевищувала 150 осіб (крім Варшавської) та статевий баланс був приблизно збережений, то з Келецької походило 1471 чоловіків та 23 жінки⁷, що непрямо свідчить про велику роль у формуванні військових частин, що дислокувалися у Харкові, саме чоловічого населення Келецької губернії. Таким чином, як мінімум 45% польського населення Харкова, що було зафіксовано за переписом 1897 р. не може вважатися постійним. Крім того, залишається відкритим і питання про участь цієї частини населення у створенні міської культури Харкова через замкненість військових частин та майже повну відсутність контактів із зовнішнім світом.

Діаграма 4. Класова структура польського населення

Діагр. 4. Складено авторкою за: *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 года. Харьковская губерния*, Санкт Петербург 1904, с. 188.

⁶ *Первая всеобщая*, с. 188.

⁷ *Ibidem*, с. 48.

Тож статистичні дані в цілому підтверджують думку про високу присутність польської еліти на теренах Харкова, що сприяло їхній активній участі у культурному житті міста та побудові власної національної ідентичності.

Наступним аспектом, який нам варто розглянути, це просторова організація польської спільноти. І в даному випадку нам буде корисна концепція Миколи Анциферова. Висунута ще в 20-ті рр. ХХ ст., вона може бути актуалізована і в сучасній науці. Її сутність полягає в тому, що ключову роль у формуванні міського простору відіграють т.зв. кристалізуючі ядра, тобто такі соціальні вузли або установи, навколо яких формуються нові або трансформуються старі райони міста. Навіть формування міста як феномену починається з такого ядра. Для середньовічного актуальними були фортеця, ринок, монастир, для модерного – університет⁸.

Тож ми можемо спробувати простежити такі ядра, критично важливі для формування польської спільноти, наявність чи відсутність яких може свідчити про більший чи менший ступінь її консолідації.

Серед об'єктів, які б могли претендувати на роль кристалізуючих ядер для польської громади у Харкові беззаперечно можемо назвати Харківський Університет, першим попечителем якого був Северин Потоцький, що походив з польсько-литовської шляхти. Певною мірою це обумовило і наявність польської професури у Харківському університеті, меншою, ніж в Києві, однак досить відчутної⁹. Саме тому серед польської інтелігенції існувало уявлення про «свій» Харківський університет. Зокрема, подібні рефлексії висловлює Маріан Дубецькі, який навчався в Університеті деякий час, згадуючи склад польських науковців: «Починаючи від Северина Потоцького – першого куратора та, можна сказати, *засновника* [курсив мій – А.Б.] – від Тадеуша Чацького, який...користався знаннями Ігнація Данілевича, Гжегожа Гречини, Юзефа Коженювського, Олександра Міцкевича (брата Адама), Альфонса Валіцького, Антонія Станіславського, Норберта Юргевича та багатьох інших наших земляків, відомих через науку, роботи і любові до молоді, якою вони опікувалися»¹⁰.

⁸ Н.П. Анциферов, *Пути изучения города как социального организма*, Ленинград 1926, s. 46.

⁹ Zob. A. Kijas, *Polscy profesorowie*, s. 47–64.

¹⁰ „Począwszy od Seweryna Potockiego – pierwszego kuratora i rzecz można założyciela charkowskiego uniwersytetu – od Tadeusza Czackiego, który pozornie delegowany tam w sprawach nauki, a właściwie internowany, bawił rok cały – Charków był siedzibą i korzystał z wiedzy Ignacego Danilewicza, Grzegorza Hreczyny, Józefa Korzeniowskiego, Aleksandra Mickiewicza (brata Adama), Alfonsa Walickiego, Antoniego Stanisławskiego,

Що стосується присутності польських студентів, то приблизне уявлення можемо скласти, досліджуючи списки студентів Харківського університету другої половини XIX – початку XX ст. Звичайно, дані є доволі умовними, оскільки вказувалося лише віросповідання, тому до уваги нами бралися лише римо-католики з польськими прізвищами. Отож, маємо такі приблизні дані: 1859 р. – 7,14%, 1871 р. – 8%, 1881–1911 рр. – 2%¹¹, тобто питома частка польських студентів зменшувалася ближче до початку XX ст., проте, за згадками сучасників, культурно вона представляла собою досить консолідовану спільноту. Так, Станіслав Новак, який навчався у Харківському університеті в 1895–1901 рр. таким чином відзначав свої уявлення про Харків, коли їхав на навчання «не знаючи місцевих відносин і не маючи нікого зі знайомих, знав лише, що в Харкові є Університет, Інститут технологічний і Інститут ветеринарний, і що має бути там доволі велика спілка польської молоді»¹². За згадками автора мемуарів, це коло не мало жодного політичного забарвлення, оскільки складалося з різноманітних елементів, проте зберігало свою національну ідентичність¹³.

Зустрічаються і згадки про згуртування польської молоді навколо викладачів. Так, у спогадах про Олександра Міцкевича зазначалося, що спілкування з польськими студентами не обмежувалося у нього лише лекційними викладами, і вони приходили до нього на квартиру. Автор з превеликим ентузіазмом описував ці зустрічі: «Це зближення молоді з Міцкевичем було надзвичайним порятунком, і слухаючи його думки, переконання та ідеї, вона якби набувала народного талісману, який у майбутньому боронив її серце від псування, від не-

Norberta Jurgiewicza i wielu innych ziomków naszych, znanych z nauki, pracy i miłości dla młodzieży, której przewodniczyli”. M. Dubiecki, *Nasze pamiątki w Charkowie. Okruchy dawnych wrażeń*, w: idem, *Na kresach i za kresami. Wspomnienia i szkice*, Kijów 1914, s. 240.

¹¹ Підраховано автором за: *Алфавитный список студентов и посторонних слушателей Императорского Харьковского университета за 1901–1902 академич. год*, Харьков 1901; *Список студентов и допущенных к слушанию лекций Императорского Харьковского университета на 1859/1860 академический год*, Харьков 1859; *Список студентов и посторонних слушателей лекций Императорского Харьковского университета на 1871/1872 академический год*, Харьков 1871; *Список студентов и посторонних слушателей лекций Императорского Харьковского университета на 1880–1881 академический год*, Харьков 1880; *Список студентов Императорского Харьковского университета на 1910–1911 академический год*, Харьков 1911.

¹² „Jechałem do Charkowa nie znając tamtejszych stosunków i nie mając w tem mieście nikogo ze znajomych, wiedziałem jedynie, że w Charkowie jest Uniwersytet, Instytut technologiczny i Instytut weterynaryjny i że musi tam być spora paczka młodzieży polskiej”. S. Nowak, *Z moich wspomnień*, cz. 1, Częstochowa 1933, s. 68.

¹³ *Ibidem*, s. 70.

щастя відступництва та ганьби обмосковлення»¹⁴. Проте, зважаючи на доволі амбівалентний образ Олександра Міцкевича у сучасників та його ставлення до польської ідентичності¹⁵, можна сказати, що це певне романтизоване перебільшення, але і воно може свідчити про наявність польської студентсько-викладацької спільноти у Харківському університеті як культурної єдності. Вже згадуваний нами Маріан Дубецькі також згадував зібрання польської молоді на квартирах професорів Валіцького та Коженювського та наголошував на консолідуючій ролі цих зборів¹⁶.

Не підлягає сумніву, що другим і не меншим, а може й більшим за значенням кристалізуючим ядром польського осередку був католицький Собор Успіння Пресвятої Діви Марії в Харкові. Костьол усвідомлювався його ієрархією як сила, що давала змогу вижити польській спільноті у недружніх умовах: «у великих містах Російської імперії зростає чисельність польської громади, а разом з цим нагальною стає потреба у костьолі, як єдиної втіхи, єдиного зв'язку у нашому житті»¹⁷. Звичайно, поляки не були єдиними прихожанами цього собору, однак склали його абсолютну більшість: за даними перепису 1897 року вони склали 82% всіх католиків, в той час як 91% населення, що визнавало польську мову рідною, сповідувало римокатолицьку віру¹⁸. То ж не дивно, що навколо цього Собору почало гуртуватися культурне життя польської людності. Так, Станіслав Новак у своїх мемуарах згодом зазначав: «Сильним об'єднувальним чинником був католицький костьол, де щонеділі та кожного свята збиралася заледве не вся польська громада»¹⁹.

¹⁴ „Nadzwyczaj było zbawieniem to zbliżenie się do Mickiewicza młodzieży, która słysząc jego myśli, przekonania i zasady, zdobywała jakby ludowy talizman, który w przyszłości bronił jej serce od zepsucia, od nieszczęść odstępstwa i od hańby zmoskowlacenia się”. *Aleksander Mickiewicz, profesor charkowskiego uniwersytetu, „Gazeta Narodowa” 1883, 160.*

¹⁵ Див. В.Ю. Иващенко, *Комплекс источников по истории польской профессуры и студенчества в Харьковском университете (XIX – начало XX в.): возможности биографического и просопографического анализа*, в: *Поляки на Харківщині: огляд джерел*, Харків 2016, с. 63–76.

¹⁶ M. Dubiecki, *op. cit.*, s. 251.

¹⁷ „Rośnie ludność polska w większych miastach rosyjskich, a jednocześnie staje się konieczną potrzeba kościoła jako jedynej pociechy, jedynej spójni w życiu naszym”. *Державний архів Харківської області [dalej: ДАХО], фонд 965 (Канцелярія курату Харківської римо-католицької церкви), opis 1, sprawa 6, Постройка новой Харьковской римско- католической церкви вместо старой, пришедшей в негодность, 1886, к. 168.*

¹⁸ *Первая всеобщая*, s. 106.

¹⁹ „[...] silnym łącznikiem był kościół katolicki, gdzie co niedzielę i co święto gromadziła się prawie cała kolonja polska”. S. Nowak, *op. cit.*, s. 72.

Перший костюл з'явився у 1830 році, проте будівля для нього була непристосована для богослужінь²⁰. Вона в принципі задовольняла вимогам віруючих до середини ХІХ ст., але згодом із зростанням кількості поляків в місті як основного кістяку приходу, його стало явно не вистачати. Так, обґрунтовуючи необхідність побудови нового приміщення церкви католицькі ієрархи писали до харківського губернатора: «Внутрішній розмір будівлі настільки не відповідає числу вірних, що у великі свята та дні Великого посту частина людей, що моляться, розташовується у бокових вівтарях храму». Зазначалося, що через сперте повітря доводилося виходити, що не сприяло створенню відповідного богослужінню настрою²¹. З опису костюлу 1910 р., який зберігається у Державному архіві Харківської області, дізнаємося, що при ньому був наявний притулок для людей похилого віку, також для 10 хлопчиків-сиріт ксьондза Вагнера, крім того, на цей час з'явилася і початкова школа, в якій навчалося до 80 хлопчиків та дівчат²².

Поступово костюл стає осередком не лише духовного, але й світського культурного життя. Так, у 1909 р. було засноване Товариство «Польський дім», на базі якого нетривалий час існував театр «Блакитне око»²³. Це товариство впроваджувало сімейні вечори, на яких виконувалися аматорські вистави польською мовою, в тому числі твір Адама Міцкевича «Пан Тадеуш», Л. Риделя «Зачароване коло» тощо²⁴. Також навколо костюлу гуртувалося Римо-католицьке благодійне товариство, яке на початок ХХ ст. налічувало понад 200 осіб²⁵. Окрім цього існувало Товариство Ремісничого братерства та Попечитель-

²⁰ А. Kijas, *Religijna i kulturotwórcza*, s. 299.

²¹ Внутренний размер здания настолько не соответствует числу прихожан, что в большие праздники и в дни Великого поста, часть молящихся располагается в пределах Святого храма; причем от скопления молящихся внутри здания храма, имеющего малые размеры вообще, а в высоту особенно и следовательно не заключающего в надлежащем количестве кубического содержания воздуха, последний становится до того удушлив, что отправление самого богослужения и благословение молитвенных возношений нарушается непрерывным выходением молящихся из церкви до окончания богослужения. ДАХО, фонд 965, опис 1, справа 6, *Постройка новой Харьковской римско-католической церкви вместо старой, пришедшей в негодность*, 1886, к. 1в.

²² ДАХО, фонд 965, опис 1, справа 19, *Описание харьковского приходского костела*, 1910, к. 2в.

²³ Zob. Ю.Ю. Полякова, *Театр миниатюр «Голубой глаз» (1909–1911)*, в: *Культурна спадщина Слобожанщини. Культура і мистецтво: Збірка науково-популярних статей*, Харків 2008.

²⁴ ДАХО, фонд 52 (Канцелярія харківського поліцмейстера), опис 1, справа 557, *Об увеселениях*, к. 342; справа 521, *О разрешении спектаклей и разных увеселений*, к. 104.

²⁵ M. Mądzik et al., *Polacy na wschodniej Ukrainie w latach 1832–1921*, Lublin 2012, s. 124.

ство притулку для хлопчиків імені К. Вагнера²⁶, про який ми згадували вище. На думку Артура Кийаса, це Товариство, маючи на початку свого існування за мету допомагати харчуванням, одягом та опалювальним матеріалом найбільш бідним прошаркам польського населення в Харкові, згодом стало ще однією об'єднуючою силою в Харкові²⁷.

Таким чином, ми бачимо, що у другій половині XIX – на початку XX ст. в Харкові існувала хоча й не дуже чисельна, але доволі консолідована польська спільнота. У другій половині XIX ст. основними джерелами її формування були поляки у військових частинах, які склали більшість непостійного польського населення у Харкові, особи, що вважалися неблагонадійними царською владою через співчуття або участь у польських повстаннях та студенти і викладачі Харківського Університету та Ветеринарного інституту. За своєю соціальною структурою вона відрізнялася більшим відсотком привілейованих станів, що пояснювало її соціально-культурну активність і дозволяло зберігати свою ідентичність. Цьому сприяли угруповання польського населення навколо таких соціальних інститутів як Харківський університет та Собор Успіння Святої Диви Марії. Тож словами Станіслава Новака: «костюл католицький, польське товариство та польська молодь були тим щитом, що боронив мову та віру»²⁸, можна підсумувати важливість цих об'єктів для формування польських осередків в Харкові.

BIBLIOGRAFIA (REFERENCES)

Źródła

Derzhavnyj arkhiv Kharkivs'koï oblasti:

Fond 52, Kantselyariya kharkivs'kogo politsmejestera

Fond 965, Kantselyariya kuratu Kharkivs'koï rimo-katolits'koï tserkvi.

Aleksander Mickiewicz, profesor charkowskiego uniwersytetu, „Gazeta Narodowa” 1883, 160.

Alfavitnyj spisok studentov i postoronnykh slushatelej Imperatorskogo Khar'kovskogo universiteta za 1901–1902 akademich. god, Khar'kov 1901.

Dubiecki M., *Nasze pamiątki w Charkowie. Okruchy dawnych wrażeń*, w: M. Dubiecki, *Na kresach i za kresami. Wspomnienia i szkice*, Kijów 1914.

Kharkivs'kij universitet XIX – pochatku XX stolittya u spogadakh jogo profesoriv ta vykhovanciv: u 2 t., t. 1, Kharkiv 2008.

Khar'kovskij kalendar' na 1914, Khar'kov 1914.

Nowak S., *Z moich wspomnień*, cz. 1, Częstochowa 1933.

Pervaya vseobshchaya perepis' naseleniya Rossijskoj imperii 1897 goda. Khar'kovskaya guberniya, Sankt Peterburg 1904.

²⁶ Харьковский календарь на 1914, Харьков 1914.

²⁷ A. Kijas, *Religijna i kulturotwórcza*, s. 301.

²⁸ „Kościół katolicki, polskie życie towarzyskie i młodzież polska były tarczą, które broniły wiary i języka”. S. Nowak, *op. cit.*, s. 89.

- Spisok studentov i dopushchennykh k slushaniyu leksij Imperatorskogo Khar'kovskogo universiteta na 1859/1860 akademicheskij god, Khar'kov 1859.*
- Spisok studentov i postoronnikh slushatelej leksij Imperatorskogo Khar'kovskogo universiteta na 1871/1872 akademicheskij god, Khar'kov 1871.*
- Spisok studentov i postoronnikh slushatelej leksij Imperatorskogo Khar'kovskogo universiteta na 1880–1881 akademicheskij god, Khar'kov 1880.*
- Spisok studentov Imperatorskogo Khar'kovskogo universiteta na 1910–1911 akademicheskij god, Khar'kov 1911.*

Opracowania

- Anciferov N.P., *Puti izucheniya goroda kak sotsial'nogo organizma*, Lenigrad 1926.
- Ivashchenko V.Yu., *Kompleks istochnikov po istorii pol'skoj profesury i studenchestva v Khar'kovskom universitete (XIX – nachalo XX v.): vozmozhnosti biograficheskogo i prosopografichnogo analiza*, in: *Polyaki na Kharkivshchyni: oglyad dzherel*, Kharkiv 2016.
- Kijas A., *Polscy profesorowie na Uniwersytecie Charkowskim do 1917 roku*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2011, 15.
- Kijas A., *Religijna i kulturotwórcza rola parafii katolickiej w życiu polskiej diaspory w Charkowie na przełomie XIX i XX wieku*, w: *Sacrum w mieście*, t. 2: *Epoka nowożytna i czasy współczesne. Wymiar religijny, kulturalny i społeczny*, red. D. Quirini-Popławska, Ł. Burkiewicz, Kraków 2016.
- Mądzik M. et al., *Polacy na wschodniej Ukrainie w latach 1832–1921*, Lublin 2012.
- Polyakova Yu.Yu., *Teatr miniatur „Goluboj glaz” (1909–1911)*, in: *Kul'turna spadshchyna Slobozhanshchyny. Kul'tura i mistetsvo. Zbirka naukowo-populyarnykh statej*, Kharkiv 2008.

ABSTRACT

The article is devoted to the study of interaction of Polish inhabitants with the Kharkiv city community in the second half of 19th – the early 20th century. The theme is actualized enough in the works of Polish and Ukrainian scholars, such as L. Zhvanko, A. Kijas, T. Kovalenko, K. Latawiec, M. Korzeniowski and others. Studying the social structure of Poles in Kharkiv, we found that the Polish community had a greater proportion of privileged strata of society than the city structure as a whole. It has been found that within the city space, the Polish community was concentrated around two centers – the University of Kharkiv and Catholic Cathedral of the Assumption of the Blessed Virgin Mary. They were the centers of cultural and spiritual life of Polish community. Although the Kharkiv Polish community was small, it was one of the most influential communities in East Ukraine.

Key words: Kharkiv, Polish community, University, social structure, church

Spółeczność polska w przestrzeni miejskiej Charkowa w drugiej połowie XIX – na początku XX wieku

STRESZCZENIE

Artykuł jest poświęcony interakcji ludności polskiej ze wspólnotą miejską Charkowa od drugiej połowy XIX w. do początku XX stulecia. Temat ten był rozpatrywany w pracach Lubowy Zwanko, Artura Kijasa, Tetiany Kowalenko, Krzysztofa Latawca, Mariusza Korze-

niowskiego i innych naukowców. Badając strukturę społeczną ludności polskiej, doszliśmy do wniosku, że w jej skład wchodził większy odsetek uprzywilejowanych warstw niż ogólna społeczność miejska Charkowa. Zidentyfikowaliśmy w przestrzeni miasta dwa ośrodki skupienia środowiska polskiego: Uniwersytet Charkowski oraz Katedrę Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Charkowie. Mimo że społeczność polska w Charkowie nie była zbyt liczna, to była jedną z najbardziej wpływowych na ziemiach Ukrainy Wschodniej.

Słowa kluczowe: Charków, społeczność polska, Uniwersytet, struktura społeczna, kościół

NOTA O AUTORZE

Анастасія Боженко – аспірантка кафедри історії України, старша лаборантка кафедри українознавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Працює над дисертаційним дослідженням *Формування урбаністичного стилю життя в Російській імперії в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. (на матеріалах м. Харкова)*, в межах якого опублікувала низку статей, зокрема: *Індустріальні об'єкти як містоутворювальний чинник у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. (на прикладі м. Харкова)*, „Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна”, Серія, Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки, випуск 24, 2017, та *Модерне місто як символ свята: простір дозволяє киян(ок) у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.*, в: *Живучи в модерному місті: Київ кінця ХІХ – середини ХХ ст.*, ред. К. Діса, О. Бетлій, О. Мартинюк, Київ 2017. s. 116–127. E-mail: abozhenko1212@gmail.com